

Latvijas Republikas tiesībsargs

Baznīcas iela 25, Rīga, LV-1010, tālr.: 67686768, e-pasts: tiesibsargs@tiesibsargs.lv, www.tiesibsargs.lv

Rīgā

08.05.2026. Nr. 1-6/6

Uz 13.04.2026 2025-42-01/53

Latvijas Republikas Satversmes tiesai
tiesa@satv.tiesa.gov.lv

Par pieaicināto personu lietā Nr. 2025-42-01

Satversmes tiesa 2025.gada 22 decembrī ir ierosinājusi lietu Nr.2025-42-01 "Par Dabas resursu nodokļa likuma 21.panta otrās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 105.panta pirmajiem trim teikumiem", turpmāk – lieta Nr.2025-42-01.

Ar Satversmes tiesas 2026.gada 13.aprīļa lēmumu lietā Nr.2025-42-01 tiesībsargs atzīts par pieaicināto personu. Tiesībsargs līdz 2026.gada 13.maijam ir aicināts rakstveidā izteikt viedokli par Dabas resursu nodokļa likuma 21.panta otrās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes, turpmāk – Satversme, 105.panta pirmajiem trim teikumiem, ņemot vērā Administratīvās apgabaltiesas, turpmāk – Pieteikuma iesniedzēja, 2025.gada 3.decembra pieteikumā, turpmāk – Lēmums, kā arī Latvijas Republikas Saeimas, turpmāk – Saeima, atbildes rakstā Nr.612.1-6-14/26, turpmāk – Atbildes raksts, ietvertos apsvērumus.

Ievērojot iepriekš minēto, ar šo vēršu Satversmes tiesas uzmanību uz turpmāk secīgi izklāstītajiem argumentiem un apsvērumiem, kuriem var būt nozīme lietā Nr.2025-42-01.

1.Apstrīdētā norma

Vides aizsardzības likuma 1.panta 1.punkts noteic, ka dabas resursi ir dabas sastāvdaļas, to skaitā gais, ūdeņi, flora, fauna, augsne, zemes dzīles. Likuma "Par nodokļiem un nodevām" 8.panta 7.punktā likumdevējs ir noteicis, ka Latvijā līdztekus citiem nodokļiem pastāv arī dabas resursu nodoklis, kas tiek uzlikts Dabas resursu nodokļa likumā noteiktajā kārtībā.

Dabas resursu nodokļa likums ir ticis pieņemts 2005.gada 15.decembrī un tas stājās spēkā 2006.gada 1.janvārī.

Dabas resursu nodokļa likuma 2.pants skaidro šāda nodokļa mērķi – veicināt dabas resursu ekonomiski efektīvu izmantošanu, ierobežot vides piesārņošanu, samazināt vidi piesārņojošas produkcijas ražošanu un realizāciju, veicināt jaunu, vidi saudzējošu tehnoloģiju ieviešanu, atbalstīt tautsaimniecības ilgtspējīgu attīstību, kā arī finansiāli nodrošināt vides aizsardzības pasākumus.

Dabas resursu nodokļa likuma 21.panta otrā daļa, turpmāk – Apstrīdētā norma, tieši noteic, ka: “Ja persona, kura iegūst vai izmanto dabas resursus vai veic piesārņojošas darbības, nav saņēmusi nepieciešamo atļauju, licenci vai reģistrējusi C kategorijas piesārņojošu darbību, nodokli aprēķina, piemērojot nodokļa likmi desmitkārtšā apmērā.”

Pieteikuma iesniedzēja, kuras izskatīšanā ir administratīvā lieta Nr.A420154724, Lēmumā ir norādījusi, ka Apstrīdētā norma, ciktāl tā bez individuāla izvērtējuma paredz par prettiesisku dabas resursu ieguvu vai lietošanu aprēķināt dabas resursa nodokli, piemērojot likmi desmitkārtšā apmērā, neatbilst Satversmes 105.panta pirmajiem trim teikumiem (sk. Lēmuma 14.punktu). Pieteikuma iesniedzēja vērs Satversmes tiesas uzmanību uz to, ka Apstrīdētā norma neliecina par līdzsvaru starp atsevišķu personu tiesībām uz individuālu pārkāpuma izvērtēšanu un valsts pienākumu nodrošināt efektīvu nodokļu administrēšanas sistēmu (sk. Lēmuma 12.punktu). Kā norāda Pieteikuma iesniedzēja, tad Apstrīdētās normas regulējums neatbilst samērīguma principam, jo tas neparedz atšķirīgas sankcijas atšķirīga pārkāpuma smaguma gadījumā, kā arī neparedz iespēju individuāli vērtēt izdarītā pārkāpuma raksturu (sk. Lēmuma 12.punktu). Administratīvajā lietā, kurā ir ticis pieņemts lēmums vērsties Satversmes tiesā, imperatīvi ir jāpiemēro Apstrīdētā norma, kas paredz dabas resursu nodokļa piemērošanu desmitkārtšā apjomā par augsnes norakšanu un izvešanu, nesaņemot attiecīgo atļauju.

Saeima ir norādījusi, ka: “Apstrīdētajā normā ir paredzēts regulatīvs līdzeklis, lai atturētu personas no prettiesiskas dabas resursu izmantošanas (sk. Atbildes raksta 4.2.3.3.punktu). Parlaments akcentē, ka individuāls izvērtējums negatīvi ietekmētu Apstrīdētajā normā paredzētās paaugstinātās dabas resursu nodokļa likmes regulatīvo dabu, šāds regulējums pašlaik sekmīgi attur personas no prettiesiskas dabas resursu izmantošanas, kā arī šāda likme tiek piemērota salīdzinoši reti (sk. Atbildes raksta 4.2.3.1.punktu). Saeima uzsver, ka valstij, nosakot un realizējot nodokļu politiku, ir plaša rīcības brīvība (sk. Atbildes raksta 4.2.3.punktu). Dabas resursu nodoklis ir atzīstams par tā saucamo vides nodokli, kura mērķi ir: 1) atturēt no vidi ietekmējošu resursu izmantošanas; 2)

veicināt alternatīvu un videi mazāk kaitīgu ražošanas metožu un produktu izmantošanu; 3) īstenot principu “piesārņotājs maksā” (sk. Atbildes raksta 4.2.2.punktu).

Dabas resursu nodokļa likumā ietvertā Apstrīdētā norma paredz nodokļa aprēķināšanu par prettiesisku dabas resursu ieguvi vai lietošanu. Apstrīdētā norma ir formulēta kā imperatīva, jo tiesiskā sastāva gadījumā tiesisko seku iestāšanās ir obligāta, un pilnīga tiesību norma (sk. Neimanis J. Ievads tiesībās. Rīga: zv. adv. J Neimanis, 2004, 52.-53.lpp.).

Kā norādījis Senāta Administratīvo lietu departaments, tad paaugstināta dabas resursu nodokļa likme ir sankciju sistēmas, kurā iekļaujas arī administratīvais sods, daļa (sk. Senāta Administratīvo lietu departamenta 2021.gada 30.augusta sprieduma lietā Nr.A420243717, Nr.SKA-65/2021 13.punktu).

No iepriekš minētā secināms, ka Apstrīdētā norma ir sankciju sistēmas daļa kā valsts reakcija uz prettiesisku dabas resursu ieguvi vai lietošanu.

2. Ar Apstrīdēto normu noteiktā Satversmes 105.pantā garantēto pamattiesību ierobežojuma raksturojums

Satversmes 105. pantā noteiktās tiesības uz īpašumu ir visas mantiska rakstura tiesības, kuras persona var izlietot par labu sev un ar kurām tā var rīkoties pēc savas gribas (sk. Satversmes tiesas 2011.gada 30.marta sprieduma lietā Nr.2010-60-01 17.1.punktu, Satversmes tiesas 2020. gada 28. septembra sprieduma lietā Nr. 2019-37-0103 15.2. punktu). Minētā konstitucionālā ranga garantija ietver īpašnieka tiesības izmantot viņam piederošo īpašumu pēc saviem ieskatiem, kā arī gūt no tā ekonomisku labumu (sk. Satversmes tiesas 2024. gada 3. jūlija sprieduma lietā Nr. 2022-44-01 14.2.punktu). Jāuzsver, ka Latvijas konstitucionālā tiesa ir atzinusi, ka Satversmes 105.pants paredz visaptverošu mantiska rakstura tiesību garantiju un neaprobežojas vienīgi ar Civillikumā reglamentētajām īpašuma tiesībām (sk. Satversmes tiesas 2012.gada 7.jūnija sprieduma lietā Nr.2011-19-01 9.punktu).

Satversmes tiesa ir norādījusi, ka: “[..] “nodokļa maksāšanas pienākums vienmēr nozīmē īpašuma tiesību ierobežojumu” (sk. Satversmes tiesas 2007. gada 11. aprīļa sprieduma lietā Nr. 2006-28-01 19.1. punktu un 2007. gada 8. jūnija sprieduma lietā Nr. 2007-01-01 19. punktu). Tādejādi: “[..] regulējums, ciktāl tas paredz personai pienākumu maksāt nodokli, ietilpst Satversmes 105. pantā noteikto pamattiesību tvērumā.”(Sk. Satversmes tiesas 2010.gada 6.decembra sprieduma lietā Nr.2010-25-01 5.punktu).

Satversmes tiesas uzmanība tiek vērsta uz to, ka lietā Nr. 2025-42-01 sākotnēji nozīme piešķirama ar Apstrīdēto normu noteiktā pamattiesību ierobežojuma vērtējumam pēc būtības.

Apstrīdētā norma noteic, ka tiesību subjektam par prettiesisku dabas resursu ieguvi vai lietošanu tiek specifiski aprēķināts dabas resursu nodoklis. Proti, ja persona iegūst vai izmanto dabas resursus vai veic piesārņojošas darbības, bet nav saņēmusi nepieciešamo atļauju, licenci vai reģistrējusi C kategorijas piesārņojošu darbību, tai nodokli aprēķina, piemērojot nodokļa likmi desmitkārtšā apmērā. Tas nozīmē, ka personai rodas pienākums samaksāt naudas summu, kas ir līdzvērtīga desmit tādu nodokļu maksājumiem, kādu šī persona maksātu, ja būtu saņēmusi nepieciešamo atļauju, licenci vai reģistrējusi C kategorijas piesārņojošu darbību.

Administratīvās lietas, kurā ir ticis pieņemts Lēmums par vēršanos Satversmes tiesā, faktiskie apstākļi liecina par to, ka komersants ir veicis būvdarbus, kuru ietvaros ir tikusi norakta un izvesta augsne, nesaņemot attiecīgo atļauju. Valsts vides dienests, veicot pārbaudi par komersanta realizēto būvniecības objektu gatavību nodošanai ekspluatācijā, konstatēja iepriekš minētos faktus, par ko arī tikuši pieņemti divi Valsts vides dienesta lēmumi. Komersants ir vēries tiesā, lai veiktu minēto lēmumu tiesiskuma kontroli. Ja komersants būtu saņēmis atļauju veikt augsnes norakšanu un izvešanu, tad tam tiktu aprēķināts dabas resursu nodoklis atbilstoši Dabas resursu nodokļa likuma 1.pielikumā noteiktajai likmei. Tā kā attiecīgo atļauju komersants nebija saņēmis, tad, piemērojot Apstrīdēto normu, tam būtu jāveic desmitkārtšs dabas resursu nodokļa maksājums.

Tātad var secināt, ka nodokļa maksājums pats par sevi ir īpašuma tiesību ierobežojums. Tādejādi, ja komersants būtu rīkojies atbilstoši normatīvajiem aktiem, arī tad uz to būtu attiecināms īpašuma tiesību ierobežojums. Ar Apstrīdēto normu komersantam, kurš prettiesiski iegūst vai lieto dabas resursus, īpašuma tiesību ierobežojums ir desmit reizes lielāks, ja to salīdzina ar nodokļa maksāšanas pienākumu tajos gadījumos, kad nepieciešamās atļaujas ir tikušas saņemtas.

Tādejādi Apstrīdētās normas piemērošana rezultējas kā privātpersonas pienākums veikt nesamaksātā nodokļa maksājumu desmitkārtšā apmērā.

3.Ar Apstrīdēto normu noteiktā pamattiesību ierobežojuma atbilstības Satversmes 105.panta pirmajiem trim teikumiem izvērtējums

Satversmes 105.panta pirmie trīs teikumi tieši noteic, ka: "Ikvienam ir tiesības uz īpašumu. Īpašumu nedrīkst izmantot pretēji sabiedrības interesēm. Īpašuma tiesības var ierobežot vienīgi saskaņā ar likumu."

Satversmes tiesa ir norādījusi, ka, lai izvērtētu Satversmes 105. pantā noteikto pamattiesību ierobežojuma konstitucionalitāti, jānoskaidro, vai tas ir noteikts ar likumu, vai tas ir noteikts legītīma mērķa labad un vai tas atbilst samērīguma principam.”(Sk. Satversmes tiesas 2010.gada 6.decembra sprieduma lietā Nr.2010-25-01 5.punktu)

3.1 Apstrīdētajā normā paredzētais pamattiesību ierobežojums ir noteikts ar likumu

Satversmes tiesa ir atzinusi, ka, vērtējot tiesību uz īpašumu ierobežojuma konstitucionalitāti, vispirms ir jāpārbauda, vai ierobežojums ir noteikts ar pienācīgā kārtībā pieņemtu tiesību normu un tādā likumdošanas procesā, kas atbilst labas likumdošanas principam (sk. Satversmes tiesas 2024. gada 15. februāra sprieduma lietā Nr. 2023-04-0106 17. punktu). Kā savulaik norādījusi Latvijas konstitucionālā tiesa, tad pamattiesību ierobežojums atbilst kritērijam “noteikts saskaņā ar likumu”, ja: a) tas noteikts nacionālajās tiesībās; b) šāds likums personai ir pieejams; c) tas ir pietiekami skaidri formulēts (sk. Satversmes tiesas 2009. gada 4. februāra sprieduma lietā Nr. 2008-12-01 10.1.punktu, Satversmes tiesas 2008. gada 22.decembra sprieduma lietā Nr. 2008-11-01 11.1.punktu).

Latvijas konstitucionālā tiesa ir uzsvērusi, ka regulējums, kas paredz kāda nodokļa maksāšanu, ir jāvērtē kā ierobežojums, kas noteikts nodokļu tiesiskajās attiecībās tādēļ, lai nodrošinātu valsts budžeta un pašvaldību budžetu veidošanu (sk. Satversmes tiesas 2007. gada 8. jūnija sprieduma lietā Nr. 2007-01-01 22. punktu).

Satversmes tiesa ir norādījusi, ka likumdevēja rīcības brīvība konkrēta jautājuma regulēšanā var būt plašāka vai šaurāka, un Satversmes tiesai ir jāvērtē, vai Saeimas izmantotās rīcības brīvības apjoms atbilst Satversmē noteiktajam (sk. Satversmes tiesas 2006. gada 8. novembra sprieduma lietā Nr. 2006-04-01 15.2. un 15.3. punktu).

Jāuzsver, ka: “Rīcības brīvība izmantojama tikai tiktāl, lai nodrošinātu nodokļu maksātāja pienākumu izpildīšanu, proti, likumdevējs nedrīkst radīt priekšnoteikumus nodokļu maksātāja konstitucionālo tiesību aizskaršanai. Likumdevēja darbībā nav no konstitucionālās kontroles brīvu zonu.” (sk. Satversmes tiesas 2007.gada 11.aprīļa sprieduma lietā Nr.2006-28-01 20.1.punktu).

Tādejādi secināms, ka likumdevējs savas rīcības brīvības ietvaros bija tiesīgs pieņemt Apstrīdēto normu, taču tā ir pakļaujama konstitucionālajai kontrolei.

Pieteikuma iesniedzēja ir norādījusi (sk. Lēmuma 8.punktu), ka tai nav šaubu par to, ka apstrīdētajā normā ietvertais pamattiesību ierobežojums ir noteikts ar pienācīgā kārtībā pieņemtu likumu. Arī

Saeima norāda uz to, ka aplūkojamais pamattiesību ierobežojums ir noteikts ar pienācīgā kārtībā pieņemtu likumu (sk. Atbildes raksta 4.2.1.punktu).

Tādejādi lietā Nr.2025 – 42-01 nav strīda par to, ka Apstrīdētā norma ir pienācīgā kārtībā pieņemta, izsludināta, publiski pieejama, kā arī skaidri un saprotami formulēta. Tātad secināms, ka ar Apstrīdēto normu noteiktais pamattiesību ierobežojums ir noteikts ar pienācīgā kārtībā pieņemtu likumu.

3.2 Ar Apstrīdēto normu noteiktā pamattiesību ierobežojuma leģitīmais mērķis

Ikviens pamattiesību ierobežojuma pamatā ir jābūt apstākļiem un argumentiem, kādēļ tas vajadzīgs, proti, ierobežojums ir nosakāms svarīgu interešu – leģitīma mērķa – labad (sk. Satversmes tiesas 2005. gada 22. decembra sprieduma lietā Nr. 2005-19-01 9. punktu).

Satversmes tiesa ir secinājusi, ka: “[..] nodokļi ir valstiski organizētas sabiedrības priekšnoteikums un valsts politikas sastāvdaļa. Ieņēmumi no nodokļiem veido būtisku kopējo valsts budžeta ieņēmumu daļu, nodrošinot valsts spēju pildīt savas funkcijas, arī savus pienākumus pamattiesību nodrošināšanas jomā.” (sk. Satversmes tiesas 2011.gada 13.aprīļa sprieduma lietā Nr.2010-59-01 8. punktu un Satversmes tiesas 2010. gada 6. decembra sprieduma lietā Nr. 2010-25-01 9. punktu).

Satversmes tiesa ir uzsvērusi, ka pienākums norādīt leģitīmo mērķi Satversmes tiesas procesā vispirms ir institūcijai, kas ir izdevusi apstrīdēto aktu (sk. Satversmes tiesas 2011. gada 25. oktobra sprieduma lietā Nr.2011-01-01 13.2.punktu). Saeima ir norādījusi, ka Apstrīdētajā normā ietvertajam pamattiesību ierobežojumam ir leģitīmi mērķi – sabiedrības labklājības un citu personu tiesību aizsardzība (sk. Atbildes raksta 4.2.2.punktu). Pieteikuma iesniedzēja ir vērsusi Satversmes tiesas uzmanību uz to, ka Apstrīdētās normas leģitīmais mērķis ir vides un sabiedrības labklājības aizsardzība (sk. Lēmuma 9.punktu).

Satversmes tiesa, iepriekš vērtējot Dabas resursu nodokļa likuma atsevišķu normu konstitucionalitāti, ir norādījusi, ka dabas resursu nodoklis ir uzskatāms par vides nodokli, kas vienlīdz vērsts uz videi draudzīgākas nodokļu maksātāja rīcības vairošanu, efektīvāku un atbildīgāku dabas resursu izmantošanu, kā arī ienākumu nodrošināšanu valsts budžetā (sk. Satversmes tiesas 2015.gada 25.marta sprieduma lietā Nr.2014-11-0103 19.punktu). Tādejādi Satversmes tiesa secināja, ka dabas resursu nodokļa maksāšanas pienākums ir pamatots ar leģitīmo mērķi – sabiedrības labklājības aizsardzība (sk. Satversmes tiesas 2015. gada 25. marta sprieduma lietā Nr.2014-11-0103 19.punktu).

Jāvērš Satversmes tiesas uzmanība uz to, ka ar Apstrīdēto normu noteiktais pamattiesību ierobežojums nenozīmē nodokļa maksāšanas pienākumu vispārpieņemtā izpratnē. Apstrīdētā norma noteic specifisku nodokļa aprēķināšanas kārtību, kas paredzēta tiem gadījumiem, ja persona iegūst vai izmanto dabas resursus vai veic piesārņojošas darbības, taču nav saņēmusi nepieciešamo atļauju, licenci vai reģistrējusi C kategorijas piesārņojošu darbību. Tātad Apstrīdētā norma noteic citu – sodoša rakstura – nodokļa maksāšanas režīmu, kas attiecināts uz tiem tiesību subjektiem, kas prettiesiski iegūst vai lieto dabas resursus.

Jāpievienojas Pieteikuma iesniedzējas norādītajam, ka juridiskā atbildība par dabas resursu ieguves vai lietošanas kārtības neievērošanu motivē nodokļu maksātājus pildīt savus pienākumus un ievērot atļaujas sistēmu, kā arī preventīvi iedarbojas uz indivīdiem vides aizsardzības jomā (sk. Lēmuma 9.punktu). Apstrīdētā norma ir vērsta ne tikai uz sabiedrības labklājības aizsardzību, bet tiešā veidā sekmē vides un dabas aizsardzības mērķu, kas noteikti gan Satversmes preambulas piektajā rindkopā, gan Vides aizsardzības likuma 3.pantā formulētajos principos, gan citviet, sasniegšanu. Proti, ar negatīvu mantisku seku piedraudējumu pirms pārkāpuma, kā arī mantiska rakstura pienākumu uzlikšanu pēc pārkāpuma vides jomā, likumdevējs ne tikai rūpējas par sabiedrības labklājību un vides aizsardzību, bet vienlaikus soda privātpersonu vides aizsardzības mērķu sasniegšanas nolūkos.

No minētā var nonākt pie atziņas, ka Apstrīdētās normas leģitīmais mērķis ir vērsts uz vides aizsardzību un sabiedrības labklājības aizsardzību.

Tātad secināms, ka ar Apstrīdēto normu noteiktajam pamattiesību ierobežojumam ir leģitīmi mērķi.

3.3 Ar Apstrīdēto normu noteiktā pamattiesību ierobežojuma samērīgums

Satversmes tiesa ir norādījusi, ka, vērtējot pamattiesību ierobežojuma samērīgumu, vispirms jāpārbauda, vai izraudzītie līdzekļi ir piemēroti leģitīmā mērķa sasniegšanai, proti, vai ar izraudzītajiem līdzekļiem var sasniegt leģitīmo mērķi (sk. Satversmes tiesas 2025. gada 28. marta sprieduma lietā Nr. 2024-04-01 20.punktu). Latvijas konstitucionālās tiesas praksē attiecībā uz nodokļa maksāšanas pienākumu kā pamattiesību ierobežojumu vispārīgi ir secināts, ka, tas ir piemērots tā leģitīmā mērķa sasniegšanai, ja likumdevējs nodokļa maksātājus, ar nodokli apliekamo objektu un nodokļa aprēķina principus nav noteicis patvaļīgi un nodokļa aprēķināšanas kārtība ir tāda, kas ļauj matemātiski izskaitļot nodokļa maksājumu (sk., piemēram, Satversmes tiesas 2015. gada 3. jūlija sprieduma lietā Nr. 2014-12-01 19. punktu un 2018. gada 18. oktobra sprieduma lietā

Nr. 2018-04-01 18. punktu). Neraugoties uz iepriekš minēto, lietā Nr.2025-42-01 nav aplūkojams tikai vispārīgs nodokļa maksāšanas pienākums, bet gan sankcija, ko likumdevējs ir paredzējis par prettiesisku dabas resursu ieguvu vai lietošanu.

Latvijas konstitucionālās tiesas praksē, vērtējot soda naudas, kas bez individuāla izvērtējuma bija noteikta par nodokļa maksātāja reģistrēšanās un dokumentu iesniegšanas pienākuma pārkāpumu, atbilstību Satversmes 105.panta pirmajiem trim teikumiem, ir norādīts: "Satversmes tiesa secina: likumdevējam, pildot tā pienākumu nodrošināt nodokļu ieņēmumus valsts budžetā un nosakot sodu politiku nodokļu jomā, ir zināma rīcības brīvība, ciktāl tiek ievēroti vispārējie tiesību principi un citas Satversmes normas, Eiropas Savienības tiesības un starptautiskās tiesības. Viena no šīs rīcības brīvības izpausmēm ir iespēja noteikt sodoša rakstura līdzekļus nodokļu maksātāja uzvedības ietekmēšanai, lai tādējādi nodrošinātu nodokļu ieņēmumus." (sk. Satversmes tiesas 2021.gada 6.aprīļa sprieduma lietā Nr.2020-31-01 18.1.punktu).

Jāvērš Satversmes tiesas uzmanība uz to, ka ar Apstrīdēto normu izraudzītie līdzekļi ir piemēroti legītīmo mērķu sasniegšanai un ar šo regulējumu legītīmo mērķi var sasniegt. Minēto apliecina tas, ka juridiskās atbildības paredzēšana vispārīgi motivē nodokļu maksātāju izpildīt savus normatīvajos aktos noteiktos pienākumus.

Tātad secināms, ka likumdevēja izraudzītie līdzekļi ir piemēroti legītīmo mērķu sasniegšanai un ar to palīdzību šos mērķus patiesi var sasniegt.

Pamattiesību ierobežojuma samērīguma vērtēšanas ietvaros ir jāpārbauda arī tas, vai izraudzītie līdzekļi ir nepieciešami legītīmo mērķu sasniegšanai, proti, vai legītīmos mērķus nevar sasniegt ar citiem, indivīda tiesības mazāk ierobežojošiem līdzekļiem, kuri būtu tikpat iedarbīgi (sk. Satversmes tiesas 2018. gada 6. jūnija sprieduma lietā Nr. 2017-21-01 19.punktu). Satversmes tiesa ir norādījusi, ka par saudzējošāku līdzekli atzīstams nevis jebkurš cits, bet tikai tāds līdzeklis, ar kuru pamattiesību ierobežojuma legītīmo mērķi var sasniegt vismaz tādā pašā kvalitātē un kurš no valsts un sabiedrības neprasa nesamērīgi lielu ieguldījumu (sk. Satversmes tiesas 2021. gada 7. oktobra sprieduma lietā Nr. 2020-59-01 22. punktu). Gadījumā, ja tiek konstatēts kaut viens mazāk privātpersonu ierobežojošs līdzeklis, ir pamats atziņai, ka apstrīdētā norma nesamērīgi ierobežo pamattiesības (sk. Satversmes tiesas 2009. gada 23. aprīļa sprieduma lietā Nr. 2008-42-01 17.2. punktu).

Satversmes tiesai, vērtējot apstrīdētās normas atbilstību Satversmē noteiktajām pamattiesībām, nav uzdevums aizstāt likumdevēja rīcības brīvību ar savu viedokli par racionālāko risinājumu, taču tās kompetencē ietilpst pārbaudes veikšana par to, vai likumdevējs, ierobežojot personas

pamattiesības, ir pienācīgi izvērtējis tādu alternatīvu līdzekļu esību, kuri pamattiesības aizskartu mazāk (sk. Satversmes tiesas 2010. gada 30. marta sprieduma lietā Nr. 2009-85-01 19. punktu). Konstitucionālajai tiesai ir tiesības norādīt uz alternatīvu līdzekļu pastāvēšanu (Satversmes tiesas 2005. gada 4. novembra sprieduma lietā Nr. 2005-09-01 14.3. punktu), bet ar to nav jāsaprot visa alternatīvo līdzekļu apzināšana vai uzskaitīšana (sk. Satversmes tiesas 2009. gada 23. aprīļa sprieduma lietā Nr. 2008-42-01 17.2. punktu).

Kā norādījusi Satversmes tiesa, tad: "Tiesību normā ietvertā mērķa sasniegšanas līdzekļi var uzskatīt par pieņemamu tikai tādā gadījumā, ja nav citu – efektīvāku, personu mazāk apgrūtināšu līdzekļu." (sk. Satversmes tiesas 2005. gada 6. aprīļa sprieduma lietā Nr. 2004-21-01 9.3.2. punktu).

Nav šaubu, ka valstij ir ievērojama rīcības brīvība nodokļu jomā (sk. Satversmes tiesas 2010. gada 19. jūnija sprieduma lietā Nr. 2010-02-01 9.3. punktu). Šāda rīcības brīvība nozīmē likumdevēja tiesības pēc sava ieskata, ievērojot samērīguma principu, noteikt nodokļu aprēķināšanas, ieturēšanas un maksāšanas kārtību un termiņus, kā arī nodokļu maksātāju un nodokļu administrācijas tiesības, pienākumus un atbildību (sk. Satversmes tiesas 2007. gada 11. aprīļa sprieduma lietā Nr. 2006-28-01 19.1. punktu).

Latvijas konstitucionālā tiesa ir norādījusi, ka: "Demokrātiskas un tiesiskas valsts likumu galvenais mērķis ir taisnīguma nodrošināšana. Tam ir pakārtoti citi mērķi, šajā gadījumā – efektīva nodokļu administrēšana, kuras nodrošināšanai nav pieļaujama netaisnīgu likumu pieņemšana. Par taisnīgu nevar tikt uzskatīts tāds likums, kas nesamērīgi ierobežo personas pamattiesības. Tādējādi likumdevēja rīcības brīvība nodokļu jautājumos nav un nevar būt neierobežota." (sk. Satversmes tiesas 2007. gada 11. aprīļa sprieduma lietā Nr. 2006-28-01 20.1. punktu).

Pieteikuma iesniedzēja, atsaucoties uz Satversmes tiesas praksi (sk. Satversmes tiesas 2008. gada 3. aprīļa sprieduma lietā Nr. 2007-23-01 11. punktu), ir norādījusi, ka tiesiskajam regulējumam, kas paredz atbildību par nodokļu likumu pārkāpšanu, cik vien to pieļauj konkrēto tiesisko attiecību raksturs, ir jānodrošina soda individualizācija, proti, tā atbilstība izdarītajam pārkāpumam (sk. Lēmuma 11. punktu). Pieteikuma iesniedzēja uzsver nepieciešamību sabalansēt atsevišķu personu tiesības uz individuālu pārkāpuma izvērtēšanu ar valsts pienākumu nodrošināt efektīvu nodokļu administrēšanas sistēmu, kas Apstrīdētās normas gadījumā nav ticis paveikts (sk. Lēmuma 12. punktu).

Saeima norāda uz to, ka prettiesiskas dabas resursu ieguves vai lietošanas individuāla izvērtēšana negatīvi ietekmētu paaugstinātās nodokļu likmes regulatīvo dabu, kā arī nav iespējama vienotu

kritēriju izstrāde, kas pieļautu šādu individualizētu izvērtējumu (sk. Atbildes raksta 4.2.3.2.punktu). Šādai Saeimas nostājai nevar pievienoties vairāku apsvērumu dēļ.

Satversmes tiesa ir norādījusi, ka valsts pienākums, pieņemot tiesisko regulējumu, kas paredz atbildību par nodokļu likumu pārkāpšanu, ir, cik vien to pieļauj konkrēto tiesisko attiecību raksturs, nodrošināt soda individualizāciju – soda atbilstību izdarītajam pārkāpumam (sk. Satversmes tiesas 2008.gada 3.aprīļa sprieduma lietā Nr.2007-23-01 11.punktu).

Vērtējot soda atbilstību samērīguma principam, jāņem vērā pārkāpuma raksturs, aizskārums, par kuru sods paredzēts, pakāpe un soda apmēra noteikšanas līdzekļi (sk. Eiropas Savienības Tiesas 2017.gada 26.aprīļa sprieduma lietā Nr.C-564/17 "Farkas" 59. un 60.punktu).

Satversmes tiesa, atsaucoties uz Eiropas Sadarbības un attīstības organizācijas, kuras dalībvalsts Latvija ir kopš 2016.gada 1.jūlija, izstrādātajām vadlīnijām, ir norādījusi, ka: "No minētajām vadlīnijām izriet: par nodokļu pārkāpumiem paredzēto sodu efektivitāte tiek nodrošināta visaugstākajā līmenī, ja sodu piemērošanā tiek pieļauta to bardzības gradācija atbilstoši ar konkrēto pārkāpumu saistītajam riskam. Turklāt nodokļu maksātāja individuālo apstākļu izvērtējums ir viens no instrumentiem, kas nodokļu maksātājam var radīt pārliecību par to, ka attiecīgie nodokļu saistību izpildes veicināšanas pasākumi ir taisnīgi. Šāda izvērtējuma pastāvēšana tādās nodokļu maksātāja un nodokļu administrācijas tiesiskajās attiecībās, kas pamatotas uz savstarpēju sadarbību, savukārt sekmētu nodokļu maksātāja uzticēšanos nodokļu administrācijai un attiecīgi arī labprātīgu nodokļu saistību izpildi (sk. Satversmes tiesas 2021.gada 6.aprīļa sprieduma lietā Nr.2020-31-01 19.punktu).

Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir norādījusi, ka paaugstināta nodokļu likme var būt ar sodošu un atturošu raksturu (sk. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2006.gada 23.novembra sprieduma lietā Jussila v. Finland, pieteikums Nr.73053/01, 38.punktu). Jau iepriekš minēts, ka Senāta Administratīvo lietu departaments ir atzinis, ka paaugstināta dabas resursu nodokļa likme ir sankciju sistēmas, kurā iekļaujas arī administratīvais sods, daļa (sk. Senāta Administratīvo lietu departamenta 2021.gada 30.augusta sprieduma lietā Nr.A420243717, Nr.SKA-65/2021 13.punktu). Tātad Apstrīdētā norma ne tikai ir jāapskata kā valsts nodokļu sistēmas elements, bet vienlaikus arī kā valsts reakcija uz personas pieļautu pārkāpumu dabas resursu ieguvē vai lietošanā, kas izpaudusies divos veidos. Pirmkārt, šāds pārkāpums izpaužas tādejādi, ka persona, kas iegūst vai izmanto dabas resursus vai veic piesārņojošas darbības, nav saņēmusi nepieciešamo atļauju, licenci vai reģistrējusi C kategorijas piesārņojošu darbību. Otrkārt, minētā iemesla dēļ nav samaksājusi dabas resursu nodokli, kas tiktu aprēķināts un maksāts tajā gadījumā, ja persona, kas iegūst vai izmanto dabas resursus vai veic

piesārņojošas darbības, būtu saņēmusi nepieciešamo atļauju, licenci vai reģistrējusi C kategorijas piesārņojošu darbību.

Tādejādi secināms, ka Apstrīdētā norma, kas ir sodoša pēc sava rakstura, bet neparedz nekādus individuāla izvērtējuma mehānismus vai soda apmēra gradāciju, nav atbilstoša iepriekš minētajām Satversmes tiesas atziņām par nepieciešamību nodrošināt taisnīgumu nodokļu maksāšanas tiesiskajās attiecībās.

Jāvērš Satversmes tiesas uzmanība uz to, ka Apstrīdētā norma nav uzskatāma par optimālu risinājumu arī citu apsvērumu dēļ. Piemēram, ar to netiek aptverti tie gadījumi, kuros persona atkārtoti vai sistemātiski iegūst vai izmanto dabas resursus vai veic piesārņojošas darbības bez nepieciešamās atļaujas, licences vai C kategorijas piesārņojošu darbību reģistrēšanas. Apstrīdētā norma neparedz arī pārkāpēja izvērtēšanu, proti, neparedz nepieciešamību vērtēt šī subjekta spēju samaksāt dabas resursu nodokli desmitkārtšā apmērā, kam varētu būt nozīme, lai salāgotu sabiedrības intereses un, piemēram, komersanta iespējas turpināt komercdarbību pēc šāda sodoša rakstura nodokļa samaksas.

Pašlaik visos gadījumos tiek aprēķināts desmitkārtšs dabas resursu nodoklis neatkarīgi no nodarījuma rakstura, seku kaitīguma, pārkāpuma izdarītāja raksturojošo pazīmju, pieļauto darbību sistemātiskuma vai fakta, ka persona atkārtoti ir ieguvusi vai lietojusi dabas resursus prettiesiskā veidā, individuāla izvērtējuma.

Jāvērš Satversmes tiesas uzmanība uz to, ka Saeima, atsaucoties uz Satversmes tiesas praksi, pamatoti norāda (sk. Lēmuma 4.2.3.2.punktu) uz to, ka tad, ja likumdevēja izraudzītajam nodokļa aprēķina principam ir saprātīgs izskaidrojums, kas pamatots ar objektīviem un racionāliem apsvērumiem, tad konstitucionālās kontroles ietvaros nevar secināt, ka likumdevējam jāizvēlas citāda nodokļa likme, cits nodokļa aprēķina princips vai nodokļa aprēķināšanas formulā jāiekļauj citi elementi (sk. Satversmes tiesas 2024.gada 13.jūnija sprieduma lietā Nr.2023-33-01 17.1. punktu, Satversmes tiesas 2015.gada 25.marta sprieduma lietā Nr.2014-11-0103 25.2. punktu).

Domājams, ka Apstrīdētajā normā ietvertajam līdzeklim, kas ierobežo Satversmes 105. panta pirmajos trīs teikumos noteiktās tiesības, ir tikpat efektīva alternatīva, kas neskar nodokļa likmi, tā aprēķina principu vai aprēķināšanas formulas elementus. Apstrīdētā norma, nemainot maksimālo piemērojamo dabas resursu nodokļa likmi, var paredzēt iespēju piemērot arī mazāku likmi, ja individuāls pārkāpuma rakstura, nodarīto un iespējami sagaidāmo kaitējuma, kā arī citu apstākļu izvērtējums to attaisno. Šādā gadījumā likumdevēja izvēlētais legītimais mērķis tiktu sasniegts tikpat

efektīvi, taču vienlaikus tiktu pielietots personas pamattiesību mazāk ierobežojošs līdzeklis. Protams, regulējuma formulēšana ir likumdevēja prerogātīva, taču šāds vai līdzīgs risinājums ir vērā ņemama alternatīva tikpat efektīvai izvēlētai leģitīmā mērķa sasniegšanai.

Satversmes tiesa ir norādījusi, ka alternatīvu risinājumu kontekstā ir jāvērtē tas, vai tie neprasa pārmērīgu valsts vai sabiedrības resursu ieguldījumu (sk. Satversmes tiesas 2021. gada 6. aprīļa sprieduma lietā Nr. 2020-31-01 20.2.punktu).

Saeimas, atsaucoties uz Valsts vides dienesta statistiku, ir norādījusi, ka Apstrīdētajā normā noteiktā dabas resursu nodokļa paaugstinātā likme tiek piemērota salīdzinoši reti (sk. Atbildes raksta 4.2.3.1.punktu). Satversmes tiesa ir atzinusi, ka soda naudas nodokļu jomā salīdzinoši reta piemērošana kalpo par pamatu tam, lai secinātu, ka šādas soda naudas apmēra individualizācija neprasītu pārmērīgu valsts vai sabiedrības resursu ieguldījumu (sk. Satversmes tiesas 2021. gada 6.aprīļa sprieduma lietā Nr.2020-31-01 20.2.punktu).

No tā secināms, ka apstākļos, kuros Apstrīdētajā normā paredzētā paaugstinātā dabas resursu nodokļa likme tiek piemērota salīdzinoši reti, pārkāpuma rakstura, tā seku, pārkāpēja un citu apstākļu individuāls izvērtējums neprasītu pārmērīgu valsts vai sabiedrības resursu ieguldījumu.

Tātad secināms, ka pastāv par Apstrīdēto normu saudzējošāki līdzekļi, kas būtu piemēroti un tikpat efektīvi leģitīmā mērķa sasniegšanai, bet vienlaikus neprasītu pārmērīgu valsts vai sabiedrības resursu ieguldījumu.

Satversmes tiesa ir atzinusi, ka, lai konstatētu, vai apstrīdētā norma ir atbilstoša jeb proporcionāla, ir jānoskaidro, vai labums, ko sabiedrība iegūst, ierobežojot privātpersonas tiesības, ir lielāks par indivīda tiesībām un likumiskajām interesēm nodarīto zaudējumu (sk. Satversmes tiesas 2010.gada 30. marta sprieduma lietā Nr.2009-85-01 20.punktu).

Tātad ir jānoskaidro, vai ar Apstrīdēto normu noteiktais īpašuma tiesību ierobežojums, kas bez individuāla izvērtējuma paredz dabas resursu nodokļa desmitkārtšas likmes samaksas pienākumu, ja persona prettiesiski ieguvusi vai lieto dabas resursus, nodrošina sabiedrībai lielāku labumu par indivīda tiesībām un likumiskajām interesēm nodarīto zaudējumu.

Satversmes tiesa ir uzsvērusi, ka tiesību normām un to piemērošanas rezultātam ir jābūt taisnīgam (sk. Satversmes tiesas 2025.gada 10.decembra sprieduma lietā Nr.2024-21-0103 22.2.punktu).

Vērtējot to, vai sabiedrība gūst lielāku labumu no tā, ka bez individuāla izvērtējuma visos gadījumos personai var nākties maksāt dabas resursu nodokli desmitkārtšā apmērā, par tādejādi personai radītajām nelabvēlīgajām sekām, ir jāpārbauda taisnīga līdzsvara esamība starp indivīdu īpašuma tiesībām un interesēm no vienas puses un sabiedrības tiesībām un interesēm uz labklājību un vides aizsardzību, no otras.

Satversmes preambulas piektajā rindkopā noteikts, ka ikvienam ir jāpārbauda par vidi un dabu, bet Satversmes 115.pantā noteikts, ka: "Valsts aizsargā ikviena tiesības dzīvot labvēlīgā vidē, sniedzot ziņas par vides stāvokli un rūpējoties par tās saglabāšanu un uzlabošanu." Valsts, likumdevējam pieņemot Apstrīdēto normu, ir paredzējusi personas pienākumu maksāt dabas resursu nodokli par prettiesisku dabas resursu iegūvi vai lietošanu. Kā minēts iepriekš, tad ar šādas normas palīdzību tiek veicināta Satversmē noteikto sabiedrības labklājības un vides aizsardzības mērķu sasniegšana.

Kā norādījusi Satversmes tiesa, tad Satversmes 115.pants, pirmkārt, publiskās varas institūcijām uzliek par pienākumu izveidot un nodrošināt efektīvu vides aizsardzības sistēmu (sk. Satversmes tiesas 2007.gada 8.februāra sprieduma lietā Nr.2006-09-03 10.punktu). Apstrīdētā norma ir uzskatāma par publiskās varas institūciju izveidotas un nodrošinātas vides aizsardzības sistēmas elementu, kas kalpo tam, lai valsts pildītu tai Satversmes 115.pantā noteiktos pienākumus.

Jāakcentē tas, ka efektīvs nozīmē arī iedarbīgs vai tāds, kas dod vajadzīgos rezultātus (sk. Latviešu literārās valodas vārdnīca. 1.–8. Rīga, Zinātne, 1972.–1996.). Publiskā vara, neparedzot nepieciešamību individuāli izvērtēt prettiesiska dabas resursa lietošanas vai ieguves gadījumu, nepiešķir nozīmi nedz paša pārkāpuma raksturam, nedz pārkāpējam, kas nozīmē, ka šajā aspektā vides aizsardzības sistēma nevar tikt raksturota kā precīza savās izpausmēs. Tādejādi labums, ko gūst sabiedrība, precīzi ir izmērāms tikai fiskāli, jo kontekstā ar pārkāpuma radītajām sekām, to smagumu un citiem parametriem Apstrīdētā norma nepieļauj izvērtēšanas iespējas.

Latvijas konstitucionālā tiesa ir uzsvērusi, ka: "Mērķus un uzdevumus, ko mūsdienu sabiedrībai izvirza vides (ekoloģiskās) tiesības, var sasniegt vienīgi cieši līdzdarbojoties valstij, pašvaldībām, kā arī nevalstiskajām organizācijām un privātajam sektoram." (sk. Satversmes tiesas 2007.gada 8.februāra sprieduma lietā Nr.2006-09-03 10.punktu).

Individuāla pārkāpuma rakstura, tā radīto vai sagaidāmo seku, pārkāpēja un citu nozīmīgu aspektu neizvērtēšana nevar tikt uzskatīta par publiskās varas un privātpersonu līdzdarbošanos vides uzdevumu izpildē un mērķu sasniegšanā. Tādejādi likumdevēja izvēlētais risinājums Apstrīdētajā normā disonē ar Satversmes 115.panta nostiprināto sadarbības principu vides aizsardzības jomā.

Jāvērš Satversmes tiesas uzmanību uz to, ka persona (arī komersants administratīvajā lietā, kurā tiesa pieņēmusi lēmumu vērsties Satversmes tiesā) ir civiltiesiskās apgrozības subjekts. Katrs personas saimnieciskās darbības apjomam un raksturam nesamērīgs mantisks slogs var radīt šķēršļus vai nelabvēlīgu ietekmi uz spēju turpināt iesākto saimniecisko darbību. Tādejādi, lai arī dabas resursu nodokļa paaugstinātas likmes piemērošana dod īstermiņa fiskālu labumu valsts budžetam, ilgtermiņā šāds ieguvums var radīt negatīvas sekas. Apstrīdētās normas kontekstā jāmin tas, ka šāda samērīguma izvērtēšana netiek pieļauta, proti, normas piemērotājs nevērtē nedz pārkāpēju, nedz pieļautā pārkāpuma raksturu, tā tūlītēji radītās vai nākotnē sagaidāmās negatīvās sekas vai citus apsvērumus. Tādejādi Apstrīdētā norma rada tūlītēju fiskālu efektu, ko pavada individuālā prevencija attiecībā uz pašu pārkāpēju un kolektīvā prevencija, kas vērsta uz sabiedrību kopumā, taču liedz iespēju izvērtēt šādas mantiski nelabvēlīgas iedarbības iespējamās sekas attiecībā uz pārkāpēju un tā spēju turpināt aktīvi iesaistīties civiltiesiskajā apgrozībā nākotnē.

Tas nozīmē, ka ar Apstrīdēto normu sabiedrība negūst lielāku labumu par indivīdu, nosakot pienākumu bez individuāla izvērtējuma maksāt dabas resursu nodokli desmitkārtšā apmērā, tiesībām un likumiskajām interesēm nodarīto zaudējumu.

Tāpat Apstrīdētajā normā noteiktais pamattiesību ierobežojums nav samērīgs un neatbilst Satversmes 105.panta pirmajiem trim teikumiem.

Ievērojot visu iepriekš minēto, vēršu Latvijas Republikas Satversmes tiesas uzmanību uz to, ka Dabas resursu nodokļa likuma 21. panta otrā daļa, ciktāl tā bez individuāla izvērtējuma paredz dabas resursu nodokļa piemērošanu desmitkārtšā apmērā, neatbilst Latvijas Republikas Satversmes 105. panta pirmajiem trim teikumiem.

Ar cieņu
tiesībsardze

Karina Palkova